

1.01 izvirni znanstveni članek
DOI: 10.55692/D.18564.25.8
CC BY-NC-ND 4.0

Mirjam Dujo Jurjevčič*

Povojni izvensodni poboji: dolgo zamolčane usode žensk iz Loške doline

Izvleček

Prispevek obravnava usodo sedmih žensk iz občine Loška dolina, ki so bile med drugo svetovno vojno bolj ali manj odkrito povezane s protirevolucionarno stranjo. Njihovi očetje, bratje ali sinovi so bili pripadniki slovenskega domobranstva, zaradi česar je bila večina od njih že med vojno izpostavljena preganjanju. Po umiku na avstrijsko Koroško maja 1945 so bile skupaj z domobranci vrnjene v Slovenijo, v koncentracijsko taborišče Teharje, ter nato umorjene na Starem Hrastniku. Prispevek na podlagi arhivskih virov in ustnih ter pisnih pričevanj osvetljuje njihovo življenje v medvojnem času, izgon iz domačega kraja ter trpljenje v povojnem taborišču in njihovo nasilno smrt.

KLJUČNE BESEDE: *Loška dolina, domobranstvo, izvensodni povojni poboji, ženske, Teharje, Stari Hrastnik (Hrastniški hrib), 1945*

* Mirjam Dujo Jurjevčič, asistentka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana, mirjam.jurjevcic@scnr.si, ORCID: 0009-0006-8078-0255.

Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za znanstveno-raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Abstract

The article presents the fates of seven women from the municipality of Loška Dolina, who were more or less openly linked to the anti-revolutionary side during World War II. Their fathers, brothers, or sons were members of the Slovenian Home Guard, which meant most of these women already faced persecution during the war. After retreating to Austrian Carinthia in May 1945, they were returned to Slovenia along with the Home Guard, specifically to the Teharje concentration camp, and then murdered in Stari Hrastnik. Based on archival sources as well as oral and written testimonies, the paper sheds light on their life during the war, their deportation from home villages, their suffering in the postwar camp, and their violent deaths.

KEYWORDS: *Loška Dolina, Home Guard, extrajudicial postwar killings, women, Teharje, Stari Hrastnik (Hrastnik Hill), 1945*

Uvod

Loško dolino je aprila 1941 zasedel italijanski okupator, ki se je v poletni ofenzivi leta 1942 kruto znesel nad njenimi prebivalci.¹ Po ofenzivi so začele nastajati vaške straže kot odgovor na revolucionarno nasilje, ki se je začelo spomladi 1942. Jeseni 1943, ko je Italija kapitulirala, je območje prešlo pod nemškega okupatorja, temu pa je sledil partizanski obračun z vaškimi stražarji. Tisti vaški stražarji, ki jih partizani niso mobilizirali ali umorili, so nato vstopili v vrste domobrancev. Poleg nekdanjih vaških stražarjev so se jim pridružili tudi nekateri mlajši fantje, ki so se želeli izogniti partizanski mobilizaciji.²

1 Več o tem glejte: Mirjam Dujo Jurjevčič, »'Brez dvoma bo civilno prebivalstvo pri tem hudičevo trpelo' (Edvard Kardelj): italijanska ofenziva na območju Loške doline leta 1942,« *Dileme: razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 7, št. 1 (2023): 9–47, DOI: 10.55692/d.18564.23.

2 Več o medvojnem dogajanju in revolucionarnem nasilju v Loški dolini glejte: Mirjam Dujo Jurjevčič, *Revolucionarno nasilje na južnem Notranjskem 1941–1945* (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2020).

Občina Loška dolina³ je imela po popisu z dne 31. julija 1941 skupno 5171 prebivalcev. V času vojne in neposredno po njej je izgubila kar 740 ljudi, od tega je bilo 161 civilistov in domobrancev povojno umorjenih s strani pripadnikov Jugoslovanske armade in Ozne (Oddelek za zaščito naroda).⁴ Večina žrtev je bila iz vrst slovenskega domobranstva. Ti so se v prvih dneh maja 1945 umaknili na avstrijsko Koroško, v Vetrinj. Z njimi so se na to pot odpravili tudi civilisti, ki so med vojno na kakršenkoli način podpirali domobrance oziroma so bili njihovi sorodniki. Iz Vetrinja je britanska vojska večino domobrancev vrnila v Slovenijo in z njimi so odšli tudi nekateri civilisti; po večini so bili to svojci domobrancev.⁵

V tem valu nasilja se je znašlo tudi sedem žensk iz Loške doline, iz vasi Dane, Nadlesk, Stari trg in Viševak, starih od 17 do 51 let. To so bile Štefanija (Štefka) Benčina (Nadlesk), takrat stara 17 let, Marija Ravšelj (Viševak), ki je 9. maja 1945 dopolnila 20 let, 22-letni Jožefa Lekšan (Dane) in Valerija Sežon (Dane), Alojzija Okoliš (Nadlesk), ki bi 20. junija 1945 dopolnila 24 let, 32-letna Frančiška Gregorič (Nadlesk) ter najstarejša med njimi, 51-letna Ivana Kraševak, rojena Kukec (Stari trg).⁶ Težko presodimo, kaj naj bi omenjene ženske storile, da so bile junija 1945 vse izvensodno umorjene, zagotovo pa jim je bilo skupno to, da so bili njihovi očetje, bratje in sinovi pripadniki domobrantskih enot, večinoma Rupnikovega bataljona, ki je imel sedež na Rakeku, od decembra 1944 dalje pa v Cerknici,⁷ zaradi česar so jih najverjetneje prištevali med podpornice protirevolucionarne strani, nekatere med njimi pa so morda odkrito izražale podporo. Imena nekaterih od njih najdemo v partizanskih dokumentih na seznamih za izgon iz domačega kraja, že med vojno, jeseni 1943 in 1944. V Loški dolini ni bilo stalne nemške ali domobrantske posadke, temveč je bila na bližnjem Rake-

3 Loška dolina leži na južnem delu Notranjske in se je pred in med drugo svetovno vojno imenovala Občina Stari trg, ki pa je bila po obsegu nekoliko večja od današnje Občine Loška dolina, saj je na njenem severnem delu obsegala tudi vasi, ki danes spadajo k Občini Cerknica. To so: Bločice, Bloška Polica, Gornje Jezero, Laze, Lipsenj in Otok. Glejte: Stane Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem: gradivo Komisije za raziskavo povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti Občine Cerknica* (Grosuplje: samozaložba, 1996), 124–47.

4 Ibid., 62–63.

5 Več o vračanju domobrancev in civilistov iz Vetrinja maja 1945 glejte: Janko Moder, *Dr. Valentin Meršol in slovenski veliki teden* (Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2005); Janez Zdešar, *Pričevalec težkih dni* (Ljubljana: Družina, 2017).

6 Ibid., 129–30, 137–38, 143, 145.

7 Aleš Nose, *II. udarni ali Rupnikov bataljon* (Ljubljana: Ustanova Memores, 2019), 115.

ku, kamor so se zatekli pod t. i. zaščito⁸ nekateri prebivalci Loške doline, ki so se zaradi groženj partizanskih oblasti in vojske bali za svoje življenje.

Tragični povojni dogodki, ki so usodno zaznamovali življenja številnih družin v Loški dolini, so imeli korenine v burnem medvojnem dogajanju. Vzdušje negotovosti, strahu in ideoloških delitev, ki je prevladovalo v času okupacije, je številne potisnilo v težke odločitve: ostati ob koncu vojne v Sloveniji ali se pridružiti valu beguncev. Večina obravnavanih žensk iz Loške doline je svoj dom zapustila že med vojno, bodisi pod partizansko prisilo bodisi prostovoljno zaradi partizanskih groženj.

Usode posameznih žensk v času okupacije

Prva izmed obravnavanih žrtev, ki je že medvojno zapustila Loško dolino, je bila Alojzija Okoliš. Rodila se je 20. junija 1921 v Nadlesku kot šesta od dvanajstih otrok očeta Franca in matere Marije, rojene Mulec.⁹ Pet otrok je umrlo že v rani mladosti. V Starem trgu je obiskovala šestrazredno ljudsko šolo, nadaljnjega šolanja pa si zaradi finančne stiske družina ni mogla privoščiti, zato je pomagala doma pri kmečkih opravilih. Dejavno je sodelovala v katoliških verskih in kulturnih organizacijah domače župnije: v Marijini družbi, Dekliških krožkih in Katoliški akciji. Med vojno, 5. junija 1942, je italijanska vojska odpeljala brata Janeza (1914) in Jožefa (1923) v Šempeter na Krasu (Pivka).¹⁰ Od tam so ju skupaj z mnogimi sovaščani iz Podcerkve, Starega trga in Dan internirali na otok Ustica nedaleč od Palerma na Siciliji. Alojzija je medtem kot starejša sestra v šolskem letu 1943/1944 pomagala bratu Stanislavu pri odhodu na šolanje v Ljubljano, kjer se je vpisal na Škofijsko klasično gimnazijo. Pripravila mu je vse potrebno za namestitev v dijaškem konviktu Marijanišče. Jeseni 1943 je tudi Alojzija zapustila dom. Njena dobra prijateljica in sovaščanka Ljudmila ji je

8 Zateči se pod t. i. zaščito je pomenilo, da so nekateri prebivalci Loške doline zaradi strahu pred partizanskim nasiljem odšli od doma na Rakek, kjer je bila domobranska postojanka. Zaradi tega so se počutili bolj varne, saj v Loški dolini ni bilo stalne domobranske postojanke. Posledično so območje Loške doline obvladovale partizanske enote, ki so med drugim izvajale izgone družin in posameznikov iz domačega kraja, to je tistih, ki so bili podporniki domobrancev oziroma njihovi sorodniki. Partizani so začeli z izgoni prebivalstva jeseni 1943. Več o izgonih prebivalstva glejte: Dujo Jurjevčič, *Revolucionarno nasilje na južnem Notranjskem*.

9 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj (SCNR), pričevanje S. O., Verje, 23. 3. 2025.

10 Ibid.

sporočila, da odhaja z doma, ker ji je sorodnik, ki je bil partizan, sporočil, da je na seznamu za likvidacijo. Ker sta bili med seboj tesno povezani, sta se odločili, da odideta skupaj. Zbežali sta, še preden so partizanske oblasti po nemški jesenski ofenzivi začele z izgoni prebivalcev. Peš sta se odpravili do Rakeka, nato pa z vlakom v Ljubljano. Čeprav nista stanovali skupaj, sta ohranili stike in obiskovali gospodinjsko šolo na Komenskega ulici. Po pričevanju sta bili ves čas pripravljeni na smrt, zelo verni in popolnoma predani božji volji.¹¹ Brata Janez in Jožef sta bila v Rupnikovem bataljonu.¹² Po vojni sta se skupaj z vojaškimi enotami umaknila na avstrijsko Koroško, v Vetrinj,¹³ medtem ko je Alojzija bežala s civilnimi begunci, skupaj s prijateljico in mlajšim bratom Stanislavom.¹⁴

Slika 1: Alojzija Okoliš
(hrani: SCNR)

11 Ibid.

12 Nose, II. *udarni ali Rupnikov bataljon*, 596, 617.

13 Ministrstvo za pravosodje, gradivo Komisije Vlade RS za izvajanje Zakona o popravi krivic (MP, ZPKri), št. 714-01-125/2004, Poročilo, 13. 5. 2005.

14 Jožef in Janez Okoliš sta bila umorjena v poveljskih izvensodnih pobojih, le Stanislav je preživel koncentracijsko taborišče Teharje. Ko je bil kot mladoletnik po amnestiji izpuščen iz taborišča, je za pot od železniške postaje na Rakeku do dvajset kilometrov oddaljene rojstne vasi porabil več dni. Glejte: SCNR, pričevanje S. O. Mnogi, ki so se odpravili na pot od Rakeka do doma v Loško dolino niso prišli, saj so bili na poti domov umorjeni (op. a.).

Jeseni leta 1943 je bilo obravnavno območje Loške doline večinoma zasedeno s strani partizanskih enot, ki so ga razglasile za t. i. osvobodjeno ozemlje. Partizanske enote so začele izvajati izgone prebivalstva in zaplembe premoženja. Mirko Bračič, komandant 14. divizije, je zahteval, da se izseli vsa vas Nadlesk, »češ da so s cvetjem sprejemali med ofenzivo nemško vojsko«.¹⁵ Terenski aktivisti so se temu uprli, saj so menili, da je v vasi veliko družin, ki so podpirale partizane. Zato so se dogovorili, da bodo izselili le t. i. belogardistične družine,¹⁶ torej tiste, ki so podpirale domobrance oziroma katerih svojci so bili vključeni v domobranske enote.

Partizanska enota je zvečer 23. oktobra 1943 iz različnih vasi prisilno izgnala šest družin ter posameznike, med njimi tudi otroke. Skupno je šlo za okoli 20 do 25 oseb. Ob tem so jim zaplenili vse imetje, živino in živež. Partizani so jih gnali peš do Grahovega, nato pa so jih pustili same. Pregnanci so pot nadaljevali proti Rakeku, od koder so jih nato Nemci, ki so imeli svojo posadko na Rakeku, poslali v Logatec.¹⁷

Dne 29. novembra 1943 je sledil še en večji izgon štiriindvajsetih domobranskih družin, pri katerih so prav tako izvedli rekvizicije.¹⁸ V poročilu štaba 14. divizije je bilo zapisano, da bodo enote II. udarne brigade izvedle rekvizicije in izgnale domobranske družine na Rakek, torej tiste, »ki so se izkazali za najbolj aktivne domobrance«.¹⁹ V tej skupini izgnancev sta bila tudi Ivana Kraševc, rojena Kukec, rojena 8. februarja 1894, gospodinja iz Starega trga, in njen 12-letni sin Bernard. Najprej sta bivala na Rakeku, po nekaj mesecih so ju premestili v Logatec, nato pa ponovno čez nekaj časa nazaj na Rakek.²⁰

15 Milan Guček, *Šercerjeva brigada. Del 1, Strmi lazi* (Ljubljana: Partizanska knjiga in Založba Borec, 1984), 445. Nemška ofenziva je šla skozi Loško dolino jeseni 1943 (op. a.).

16 Guček, *Šercerjeva brigada*, 445.

17 Janez Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem, II. del* (Ljubljana: Družina, 2002), 277.

18 V tedenskem poročilu štaba 14. divizije je na dan 29. 11. 1943 navedeno, da je II. udarna brigada »izvršila včeraj izgon 24 domobranskih družin iz Loške doline.« Najbrž je mišljen 28. november 1943. Glejte: Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1868, t. e. 1, a. e. 1, Poročilo štaba 14. divizije Štabu 7. korpusa NOV in POJ, Tedensko poročilo, Poročilo od 29. novembra 1943, 11. 12. 1943, 2. Po drugi strani pa je iz pričevanja razvidno, da se je izgon izvršil zvečer 29. novembra 1943. Glejte: »Ivanka Kržič Zorko,« RTV 365, Pričevalci, pridobljeno 5. 3. 2025, <https://4d.rtv.slo.si/arhiv/pricevalci/174291299>.

19 ARS, SI AS 1868, t. e. 1, a. e. 1, Poročilo štaba 14. divizije Štabu 7. korpusa NOV in POJ, Tedensko poročilo, Poročilo od 29. novembra 1943, 11. 12. 1943, 2.

20 MP, ZPKri, spis št. 130–525/2010, Življenjepis; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 143.

Ivanka Kržič, hčerka nekdanjega župana medvojne Občine Stari trg, je bila pregnana isti večer s svojo družino. V svojih spominih se je med drugim spominjala tudi družine Kraševce, po domače Kukčevih:

29. novembra, smo ravno molile rožni venec, pozno zvečer, po 10. uri, pa smo slišale eno govorjenje zunaj. Ko smo nehale, so začeli razbijati po vratih. Smo odprle, kaj smo hotele. 'Odpravite se, greste!' Tako kot smo bile, smo morale iti. Zunaj je bil mraz, čisto poledenela cesta. In so nas gnali v Dane [...] Mi smo bili prepričani, da nas peljejo ubiti. Za nami so pripeljali še mojo sestro, ki otrok ni hotela peljati. Otroke je pustila sosedu, tri majhne je imela. Potem so še eno iz naše vasi, tudi z majhnim otrokom. Pa še druge, eno družino iz Starega trga, Kukčeve, je bila ona pa sin, ta mali. Ene s Knežje Njive, pa nekoga iz Podgore pa mogoče še koga, se ne spomnim. Ko smo bili vsi zbrani, tisti, ki so jih mislili odpeljati, so nas pa nagnali do Rakeka. Mislim, da je bilo dvajset, petindvajset kilometrov, nekaj takega. Gnali so nas tam po cesti proti Grahovem. V Grahovem smo videli, kaj se je zgodilo s temi, ki so jih požgali tisti mesec, smo videli tiste pogorene stvari.²¹ So nas peljali še naprej, proti Cerknici, pri Cerknici so nas pa spustili, 'Zdaj pa pojdite!' Mi smo bili prepričani, da gremo v smrt. Smo prišli na Rakek. Eni so ostali na Rakeku, od tistih ljudi, nekaj jih je šlo v Logatec, me smo šle pa v Ljubljano.²²

V družini Ivane Kraševce je bilo pet otrok: France (?), Miroslav (Miro) (1922), Janez (1925), Valentin (Zdravko) (1928) in Bernard (1931). Miroslav je bil pred vojno zaposlen na žagi pri podjetniku Kovaču. Po poklicu je bil ključavničar, Janez pa je bil krojač. Oba sta poleg redne zaposlitve pomagala staršem na kmetiji.²³ V enem od partizanskih dokumentov je zapisano, da je bil Miroslav pristaš Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), da je bil junija 1942 skupaj z očetom Francem in bratoma interniran, iz internacije vrnjen februarja 1943 ter da je nato takoj (aprila 1943) odšel k vaški straži na postojanko Pudob. Dokument nadalje navaja, da je bil Miroslav zelo zagrizen »bega«. Po kapitulaciji Italije je pobegnil v Ljubljano in 16. sep-

21 Videli so pogorišče in ruševine partizanskega napada na domobransko postojanko v Grahovem, ki se je zgodil v noči na 24. november 1943 (op. a.).

22 »Ivanka Kržič Zorko,« RTV 365, Pričevalci.

23 MP, ZPKri, spis št. 714-01-167/98, Sklep, 12. 12. 2000, 1; Sklep, 11. 5. 2004, 1; ARS, SI AS 1931, t. e. 669, mapa II, 301-21, Sezname, Notranjsko okrožje, 132. Kraševce Miro.

tembra 1943 pristopil k domobrancem,²⁴ kjer je bil podnarednik 47. čete II. Rupnikovega bataljona.²⁵ Tudi Janez se je pridružil vaški straži aprila 1943 in bil v postojanki Pudob. Po kapitulaciji Italije je bil mobiliziran v Narodnoosvobodilno vojsko (NOV), vendar je ob nemški ofenzivi jeseni 1943 dezertiral in se pridružil domobrancem v Ljubljani.²⁶ Valentina so partizani že leta 1942 odpeljali v Logatec in nato proti Dolenjski, kjer je bil ranjen.²⁷ Novembra 1943 je pobegnil k domobrancem na postojanko Rakek.²⁸ Sin France je bil v partizanih, dosegel je visok čin in vojno preživel kot pripadnik partizanske vojske.²⁹ Ivanin mož France (1897 – 7./8. junij 1945)³⁰ je bil že pred ženo in sinom Bernardom na Rakeku pod zaščito. Tam je skupaj z njima dočakal konec vojne. Miroslav, Janez in Valentin so konec vojne pričakali kot pripadniki Slovenske narodne vojske (SNV). Valentin je bil ranjen 5. maja 1945 in se je zdravil v bolnišnici, od koder je bil poslan v koncentracijsko taborišče Šentvid nad Ljubljano.³¹ Izpuščen je bil 2. novembra 1945.³² Dne 5. maja 1945 so oče France, mati Ivana, sinovi Bernard, Miroslav in Janez odšli z valom beguncev na avstrijsko Koroško, v Vetrinj.³³

24 ARS, SI AS 1931, t. e. 669, mapa II, 301–21, Sezname, Notranjsko okrožje, 132. Kraševac Miro.

25 Nose, *II. udarni ali Rupnikov bataljon*, 609.

26 ARS, SI AS 1931, t. e. 669, mapa II, 301–21, Sezname, Notranjsko okrožje, 134. Kraševac Jano.

27 MP, ZPKri, spis št. 714–01–167/98, Življenjepis (po pripovedovanju).

28 ARS, SI AS 1931, t. e. 669, mapa II, 301–21, Sezname, Notranjsko okrožje, 134. Kraševac Jano; Nose, *II. udarni ali Rupnikov bataljon*, 603.

29 SCNR, pričevanje V. K. L, Stari trg pri Ložu, 15. 3. 2025.

30 MP, ZPKri, spis št. 714–01–167/98, Zapisnik o zaslišanju priče, Okrožno sodišče v Ljubljani, 28. 1. 2000, 1.

31 Več o poveljnem koncentracijskem taborišču Šentvid nad Ljubljano, imenovanem tudi Škofovi zavodi, glejte: Miha Drobnič, »Delovanje taborišča Šentvid,« *Dileme: razprave o vprašanih sodobne slovenske zgodovine* 2, št. 2 (2018), 87–116, DOI: 10.55692/d.18564.18.7; glejte tudi: Milko Mikola, *Dokumenti in pričevanja o poveljnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji, II. del* (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2008).

32 Valentin je umrl leta 2017. Glejte: MP, ZPKri, spis št. 714–01–167/98, Življenjepis (po pripovedovanju).

33 Bernarda naj bi 25. oktobra 1945 rešil brat France. Bernard je živel pri sorodnikih, saj sta bila oba starša umorjena v izvensodnih pobojih. Na svoj dom se ni mogel vrniti, ker se je v hišo naselila druga družina. Vrniti se je lahko šele leta 1952. Glejte: MP, ZPKri, spis št. 130–525/2010, Življenjepis.

Slika 2: Družina Kraševc
(hrani: SCNR)

Frančiška Gregorič se je rodila 19. januarja 1913 v Nadlesku očetu Francu in materi Frančiški, rojeni Kraševc.³⁴ Bila je gospodinja in pomagala je staršem na kmetiji. Njeni štirje bratje so se pridružili domobrancem. Brat Ludovik, po poklicu čevljar, je bil že prej član vaške straže, saj je bil po partizanskem napadu in uničenju postojanke vaške straže v Pudobu mobiliziran v partizane. Od tam je kmalu pobegnil in se pridružil domobrancem. Oktobra 1943 so partizanske oblasti izgnale družino Gregorič. V eni uri so morali dom zapustiti stari oče Franc, Frančiška in bratova žena Marija z novorojenim otrokom, ki ga je peljala v vozičku. Skupaj so odšli na Rakek, kjer je Frančiška ostala do konca vojne, na svoj dom pa se ni nikoli več vrnila. Stari oče in Marija z otrokom so se od tam odpravili naprej v Ljubljano, kjer je bil Franc, Marijin mož, pri domobrancih. Z njimi se je redno srečaval. Najstarejši Frančiškin brat Jakob (1908) je bil ubit v spopadu s partizani na Igu 22. aprila 1944.³⁵ Po koncu vojne so se vsi bratje umaknili na avstrijsko

34 »Frančiška Gregorič,« Zgodovina Slovenije – SIstory, pridobljeno 19. 6. 2025, <https://www.sistory.si/ww2/8B3500A7-EA23-4865-B2EF-B84CE316DBA6>.

35 SCNR, pričevanje J. G., Ljubljana, 19. 3. 2025; »Jakob Gregorič,« Zgodovina Slovenije – SIstory, pridobljeno 19. 6. 2025, <https://www.sistory.si/ww2/901E9165-oD61-40E8-9240-64B39EB8A3D9>.

Koroško. Frančiška se ni upala vrniti na svoj dom, zato se jim je pridružila v begunstvu. Z Marijo, ki je ostala v Ljubljani, so ostali v stikih in si dopisovali. Kljub negotovosti se je Frančiška odločila, da gre skupaj z brati domobranci na kamion, ki jih iz begunskega taborišča Vetrinj ni odpeljal v svobodo, ampak na železniško postajo v Pliberk, od tam pa so bili z vlakom prepeljani v Slovenijo.³⁶ Brat Alojz (1921) je med vračanjem skočil z vlaka, ko je ugotovil, da gredo nazaj v Slovenijo, in uspel kasneje emigrirati v Združene države Amerike, kjer je delal kot zdravnik.³⁷ Brata Franc (1910) in Ludovik (1914) pa sta bila vrnjena v Slovenijo in umorjena v izvenso-dnih pobojih. Njihov sorodnik je vse tri videl v taborišču na Teharjah.³⁸ Za Franca obstajajo navedbe, da naj bi bil celo premeščen v koncentracijsko taborišče Šentvid nad Ljubljano, vendar njegova nadaljnja usoda ni znana.³⁹

Vodja Okrožne komisije Varnostno-obveščevalne službe (VOS) za Cerkljsko okrožje, Anton Prevec – Dimač, je 13. januarja 1944 poročal Centralni komisiji VOS-a, da je v Loški dolini morala civilnega prebivalstva v nekaterih vaseh zelo slaba, pri čemer je navedel vasi Nadlesk, Dane, Šmarata in Kozarišče. Posebej je bila izpostavljena vas Nadlesk, kjer naj bi bilo večje število žensk, ki so bile, kot je bilo zapisno v poročilu, »zelo aktivne«. Nadalje je bilo navedeno, da te žene izjavljajo, da si štejejo v čast, »če bi padle za domobrance in slavijo padle domobrance. Izgleda, da so organizirane in so najbrž vršile sestanke. Zasledovali smo jih pa jim nismo mogli do živega. Glavna voditeljica teh domobrank je pobegnila v Ljubljano. V Danah je tudi precej žensk katere imajo najbrž vezo z domobranci. Stvar raziskujemo.«⁴⁰

Odsek za oblast VII. korpusa Ozna za Slovenijo je 30. avgusta 1944 predlagal izgon več družin in posameznikov iz Loške doline, med njimi tudi Štefanijo Benčina. Kot so navedli v dokumentu, naj bi bilo za aretacije in izgone pooblaščenno poverjeništvo Ozne za Notranjsko okrožje, ob pomoči Vojske državne varnosti (VDV), operativne vojske ter aktivistov Osvobodilne fronte (OF) in Gospodarske komisije.⁴¹ Štefanija je bila rojena 24. novembra 1927 v vasi Nadlesk, očetu Francu in materi Mariji, rojeni

36 SCNR, pričevanje J. G.

37 Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem, II. del*, 188.

38 SCNR, pričevanje Franca Ravšlja, Viševak, 25. 7. 2014.

39 SCNR, pričevanje J. G.

40 ARS, SI AS 1931, t. e. 671, mapa II, 301–20ZA, Okrožna komisija VOS-a za Cerkljsko okrožje je 13. januarja 1944 poročala Centralni komisiji VOS-a, 1.

41 ARS, SI AS 1931, t. e. 684, mapa II, 301–10, Dopis Odseka za oblast VII. korpusa Ozna za Slovenijo Poverjeništvu Ozna za Notranjsko okrožje, št. 6/44/p, 30. 8. 1944.

Mohar.⁴² Med vojno je živela doma in je poleg skrbi za domačijo pomagala tudi pri preživljanju mladoletnih sorojencev. Njen oče je bil domobranec,⁴³ sama pa je skupaj s sestro Ivano pristala na seznamu za izgon prebivalcev iz Loške doline. V partizanskem dokumentu sta bili označeni kot veliki nasprotnici OF. Nadalje je bilo zapisano: »Meseca junija, ko so silili domobranci in Nemci v Loško dolino in ko se je Komanda mesta Stari trg premaknila iz Nadleska, sta peli na sredi vasi domobranske pesmi.«⁴⁴ Tudi njuna mati Marija je bila označena kot velika nasprotnica OF in zelo aktivna za širjenje »nasprotne propagande«.⁴⁵ Predlagan je bil izgon celotne družine.⁴⁶ Na seznamu oseb, ki so 8. oktobra 1944 odšle pod domobransko zaščito ob njihovem vdoru v Loško dolino, je bila tudi Štefanija, medtem ko je pet članov družine ostalo doma. Vsi člani družine so bili označeni kot »Be-ga usmerjeni«,⁴⁷ kar je pomenilo, da so podpirali domobrance. Po vojni se je skupaj z očetom odločila, da gre na pot begunstva, saj se domov najbrž ni upala vrniti.⁴⁸ Kot že navedeno, je bil tudi oče domobranec in je bil po vojni izvensodno umorjen.⁴⁹

Na seznamu oseb za izgon iz Loške doline se je znašla tudi Jožefa Lekšan iz vasi Klance. Rodila se je 2. aprila 1923 očetu Francu in mami Ivani, rojeni Kordiš, kot sedmi otrok v kmečki družini z desetimi otroki, od katerih so trije umrli v zgodnjem otroštvu. Leto pred začetkom vojne je bil ubit brat Jože, star 25 let, med tihotapljenjem konj na italijansko stran. Jožefa se je izučila za trgovko in delala v Starem trgu, hkrati pa je pomagala staršem na kmetiji pri preživljanju družine. Med vojno so bili doma še starejša sestra Marija, ki je do poroke delala na kmetiji, ter mlajša brata Slavko in Alojz. Brat France (1911) se je pridružil partizanom, vendar se je zaradi bolezni vrnil domov.⁵⁰ Po pričevanju sorodnika so Nemci opazili, da je od nekod prišel domov: »Prišel je z vrta z mokrimi čevlji. Nemci so jih videli in jim

42 »Štefanija Benčina,« Zgodovina Slovenije – Sistory, pridobljeno 31. 1. 2025, <https://www.sistory.si/ww2/DC07EE61-BDDD-443A-95F4-111845F4AC68>.

43 MP, ZPKri, spis št. 714-01-266/2004, Poročilo, 15. 4. 2005.

44 ARS, SI AS 1931, t. e. 668, mapa V, 301–22, Notranjsko okrožje, Okraj Loška dolina, Izgoni, Benčina Štefanija, 3.

45 Ibid.

46 Ibid.

47 ARS, SI AS 1931, t. e. 669, mapa II, 301–21, Seznam oseb, katere so šle ob domobranskem udoru 8. 10. 1944 pod zaščito okupatorja, Okraj Cerknica, Benčina Štefka, 11. 11. 1944.

48 MP, ZPKri, spis št. 714-01-266/2004, Poročilo, 15. 4. 2005.

49 Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 138.

50 SCNR, pričevanje J. L., Cerknica, 23. 3. 2025.

je bil sumljiv, zato so ga poklicali bosega ven. Ko je stal pred hišo, je hotel iz žepa potegniti izkaznico, Nemec pa je misleč, da gre za pištolo, ustrelil.«⁵¹ Brat Andrej (1913) je bil najprej v italijanski internaciji, nato pa se je priključil vaški straži Dane in za tem domobrancem.⁵² Oče, sprva naklonjen partizanom, je po začetku partizanskih umorov v Loški dolini postal bolj nevtralen. Doma so sprejemali tako partizane kot domobrance, mati pa je vse postregla.⁵³ Na seznamu o izgonih posameznikov in družin so zapisali, da je družina vedno nasprotovala OF, da je oče Franc sina Andreja prisil k vstopu v domobranske vrste in da je hčerka Jožefa pod zaščito na Rakeku. Predlagali so izgon staršev.⁵⁴ Po pričevanju naj ne bi bila izgnana, so pa partizani rekvirirali na njihovem domu in jim vzeli vse, kar so lahko. Oče je veljal za zelo sposobnega gospodarja. Medtem ko je bila Jožefa na Rakeku, je s starši ohranila stike, med drugim jim je pošiljala fotografije in razglednice. Andrej naj bi bil v Rupnikovem bataljonu.⁵⁵ Ob koncu vojne se je med vkrcavanjem na tovornjak v Podpeči nenamerno obstrelil, kar je potrdilo njegovo dekle, ki je bilo priča dogodku. Prepeljan je bil v Splošno bolnico Ljubljana, kjer naj bi bil hospitaliziran še junija 1945, kar je bilo razvidno z računa za zdravljenje, ki ga je bolnišnica avgusta istega leta poslala družini, nato pa je za njim izginila vsaka sled. Po nekaterih pripovedih naj bi ga odpeljali v Kočevski rog. Bratu Slavku je nekdo po več letih na slovesnosti za pobite po vojni v Kočevskem rogu ob jami rekel: »*Tu leži tvoj brat Andrej*«. ⁵⁶ Obstaja še domneva, da naj bi bil ustreljen v Podutiku ali v Ljubljani. Jožefa je v začetku maja 1945 bežala skupaj z mnogimi begunci z Rakeka na avstrijsko Koroško.⁵⁷

Po vojni umorjena Marija Ravšelj je bila pregnana od doma jeseni 1944.⁵⁸ Marija se je rodila 9. maja 1925 v vasi Viševsek očetu Jakobu in materi Mariji.⁵⁹ Imela je mlajšega brata Franca (1927). Oče je bil zaposlen na žagi Marof kot brusilec, mama pa je bila gospodinja. Marija se je izučila

51 Ibid.

52 MP, ZPKri, spis št. 714-01-1066/2004, Odločba, 29. 3. 2004, 2; SCNR, pričevanje J. L., 23. 3. 2025.

53 SCNR, pričevanje J. L., Cerknica, 13. 4. 2025.

54 ARS, SI AS 1931, t. e. 668, mapa V, 301-22, Notranjsko okrožje, Okraj Loška dolina, Izgoni, Benčina Štefanija, 3.

55 SCNR, pričevanje J. L., 23. 3. 2025.

56 MP, ZPKri, spis št. 714-01-1066/2004, Izjava Alojza Lekšana, 2. 12. 2004.

57 SCNR, pričevanje J. L., 23. 3. 2025.

58 SCNR, pričevanje I. S., Šmarata, 17. 3. 2025.

59 »Marija Ravšelj,« Zgodovina Slovenije – Sistory, pridobljeno 31. 1. 2025, <https://www.sistory.si/ww2/696B52FC-987E-496F-8BBA-E44E2AA4773F>.

za šiviljo in ker je bil oče invalid, je s svojim zaslužkom pomagala staršem pri preživljanju družine.⁶⁰ Brat France je maja 1944 odšel k domobrancem na postojanko Rakek v II. Rupnikov bataljon. Na seznamu podpornikov domobrancev sta bila starša označena kot »*simpatizer be-ga*«. ⁶¹ Prav tako je v sklepu o proglatitvi Marije za mrtvo iz leta 1962 zapisano, da so priče izjavile, da je sodelovala z »*belo gardo*«. ⁶² Po pričevanju so Marijo partizani zvečer 8. septembra 1944 odvedli od doma v vas Šmarata, kjer so imeli štab. Na štab so privedli še dve družini iz Šmarate. Pod partizansko stražo so jih odpeljali do gradu Snežnik, kjer so jim ukazali in zagrozili, naj gredo kamorkoli, le nazaj se ne smejo več vrniti. V deževnem večeru so se napotili čez snežniške gozdove, čez Mašun proti Pivki. Na poti je Marija pomagala nositi otroke ženski, ki je bila pregnana skupaj s štirimi mladoletnimi otroki, starimi deset, osem, pet in štiri leta. Popolnoma premočeni so prispeli do vasi v bližini Pivke, kjer so v neki hiši posušili oblačila in prenočili. Naslednji dan jih je gospodar z lojtrnim vozom odpeljal na železniško postajo v Pivko. Na poti z vlakom do Rakeka so jih ustavili Nemci in jih prisilili, da so prestopili v živinske vagone. ⁶³ Po pripovedovanju brata Franca naj bi bila Marija pregnana zaradi osebnega maščevanja uslužbenca Ozne, saj ni želela biti njegovo dekle. ⁶⁴ Da je bila izgnana, potrjuje tudi seznam domobrancev z njihovimi družinskimi člani, kjer je ob njenem imenu navedeno, da je bila »*izgnana od NOV*«. ⁶⁵ Poverjeništvo Ozne II. Sekcija za Notranjsko okrožje je v poročilu z dne 25. septembra 1944 zapisalo, da so v noči med 24. in 25. septembrom 1944 iz Loške doline pregnali tri družine, pri čemer so navedli, da so bile izgnane tiste družine, ki so se pri vpadu domobrancev v Loško dolino vedle zelo prijazno do domobrancev. Izgone so »*izvršili po nalogu šefa tov. Jokelna*«. ⁶⁶ Na seznamu sta bili dve družini iz Šmarate, kot tretja

60 SCNR, pričevanje Franca Ravšlja; SCNR, pričevanje M. R., Viševsek, 16. 3. 2025; MP, ZPKri, spis št. 714-01-632/2003, Poročilo, 25. 10. 2004.

61 ARS, SI AS 1931, t. e. 669, mapa II, 301-21, Sezname, Notranjsko okrožje, 116. Franc Ravšelj.

62 MP, ZPKri, spis št. 714-01-632/2003, Sklep o proglatitvi za mrtvo, R 45/62, 5. 7. 1963, 1.

63 SCNR, pričevanje I. S.

64 SCNR, pričevanje Franca Ravšlja.

65 ARS, SI AS 1931, t. e. 669, mapa II, 301-21, Sezname, Notranjsko okrožje, 116. Franc Ravšelj.

66 ARS, SI AS 1931, t. e. 670, mapa IX, 301-21, Poročilo poverjenštva Ozne za notranjsko okrožje, II. sekcija, Odseku za oblast 7. korpusa, II sekcija Ozne, 25. 9. 1944; Franc Popit (Vrhnikar, 1921-2013). Leta 1940 je postal član Komunistične partije Jugoslavije. Aprila 1941 je postal sekretar OK KPS Vrhnika, nato Cerknice in Notranj-

pa je bila navedena Marija, ob kateri je bilo zapisano, da se izžene le ona. Starši so ostali doma, prav tako ni bila izvršena zaplemba premoženja, za razliko od drugih dveh družin, pri katerih je bila izvedena popolna zaplemba.⁶⁷ Po izgonu je Marija živela pri družini na Rakeku, kjer je bila poročena njena sosedka in mamina sestrična iz Viševka. Preživljala se je kot šivilja in ostala tam do konca vojne, nato pa pobegnila na avstrijsko Koroško, saj se domov ni upala vrniti.⁶⁸

Slika 3: Marija Ravšelj
(hrani: SCNR)

skega okrožja. Do srede decembra 1942 je bil inštruktor CK KPS za Notranjsko in Kočevsko, nato komisar Notranjske operativne cone. Maja 1944 je postal načelnik odseka Ozne pri VII. korpusu in pomočnik načelnika Ozne za Slovenijo. Od leta 1946 je bil sekretar Okrožnega komiteja KPS Celje. Od leta 1982 je bil član, med letoma 1984 in 1988 pa na čelu predsedstva Socialistične republike Slovenije. Bil je tudi republiški in zvezni poslanec. Glejte: »Popit Franc - Jokl,« Archives Portal Europe, pridobljeno 18. 6. 2025, [https://www.archivesportaleurope.net/advanced-search/search-in-archives/results-\(archives\)/?repositoryCode=SI-ARS&levelName=archdesc&t=fa&recordId=SI+AS+1559](https://www.archivesportaleurope.net/advanced-search/search-in-archives/results-(archives)/?repositoryCode=SI-ARS&levelName=archdesc&t=fa&recordId=SI+AS+1559); Partizansko ime Franca Popita je bilo Jokl, zato bi lahko domnevali, da se v dokumentu omenja prav on, saj je bil tudi načelnik odseka Ozne pri VII. korpusu (op. a.).

67 ARS, SI AS 1931, t. e. 670, mapa IX, 301–21, Poročilo poverjenišva Ozne za notranjsko okrožje, II. sekcija, Odseku za oblast 7. korpusa, II sekcija Ozne, 25. 9. 1944.

68 SCNR, pričevanje Franca Ravšlja; SCNR, pričevanje I. S.

Ob koncu vojne je morala svoj dom zapustiti tudi 22-letna Valerija Sežon (Sežun) iz Dan, rojena 29. marca 1923.⁶⁹ Po poklicu je bila trgovka. Brat Stanislav (1916) je bil domobranski podpoveljnik in je oktobra 1943 umrl v nesreči. Drugi brat Franc (1914) je bil kot domobranec po vojni ubit v Kočevskem rogu.⁷⁰ Med izgnanimi v noči med 24. in 25. septembrom 1944 je bila tudi Valerijina mati, Marija Sežon. Ohranjena je prijava o njenem imetju, ki naj bi po Odloku AVNOJ-a z dne 21. novembra 1944 prešlo v državno upravo, ter zapis, da je bila med vojno izgnana od partizanov.⁷¹ Več o medvojni usodi Valerije in njene družine nam ni znano.

Usoda mnogih beguncev iz Vetrinja se je hitro prevesila v tragedijo. Njihovo vračanje v Slovenijo ni pomenilo vrnitve domov, temveč pot v taborišče, kjer so jih čakale nečloveške razmere, ponižanja in mnoge smrti. Takšna je bila tudi usoda žensk, ki jih opisujemo v tem prispevku. Ena najtemnejših postaj te poti je bilo že omenjeno koncentracijsko taborišče Teharje. V nadaljevanju bomo skozi pričevanja preživelih skušali orisati dogajanje in doživljanje vrnjenih beguncev in tako tudi žensk iz Loške doline, ob vračanju iz Vetrinja v Slovenijo, v koncentracijskem taborišču Teharje ter na morišču Stari Hrastnik.

Vetrinj in vračanje v Slovenijo

Druga svetovna vojna se je na evropskih tleh končala s podpisom nemške kapitulacije 8. maja 1945. Za mnoge je to pomenilo olajšanje in upanje za novo, mirno življenje. Vendar pa je še pred uradnim koncem vojne več tisoč Slovencev zaradi negotovih političnih razmer, v strahu pred maščevanjem in nasiljem nove oblasti, zapustilo svoje domove, premoženje in svojce. Podali so se na neznano pot, ki je mnoge peljala v smrt, nekatere pa v novo življenje, stran od domačega ognjišča.⁷²

69 V nekaterih virih se priimek Sežon piše tudi Sežun. Glejte: »Stanislav Sežun,« Zgodovina Slovenije – Sistory, pridobljeno 6. 2. 2025, <https://www.sistory.si/ww2/0921CDFo-FA92-4EF3-A787-558BA7004636>.

70 Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem, II. del*, 64–65.

71 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), SI_ZAL_CER/0010, t. e. 19, a. e. 585, Prijava, Marija Sežon.

72 Več o povojnih begunskih taboriščih v Italiji in Avstriji glejte: Helena Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018); Rozina Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007). O usodah slovenskih deklet in žena, ki so zaradi komunističnega nasilja ob koncu druge svetovne vojne zbežale v tujino in si na novo ustvarile življenje, glejte: Marta Keršič, Neža Strajnar in Mirjam Dujovnik Jurjevčič,

Vzroki za odhod civilistov so bili različni, nekateri so bili med vojno družbeno in politično aktivni ter tako bili na seznamu za likvidacijo. Drugi so javno izražali protikomunistična stališča, tretji so imeli svojce med domobranci in so se bali povračilnih ukrepov nove povojne oblasti. Nekateri so morda bežali tudi po nepotrebnem in so jih k begu napeljale govorice in strah pred maščevanjem.⁷³ Večina se je podala na pot v prepričanju, da se bo v nekaj tednih lahko vrnila domov, le redki so slutili, da odhajajo za vedno. Nihče ni bil pripravljen na to pot, naj je bil vojak ali civilist. Med več kot 20.000 slovenskimi begunci⁷⁴ so bili slovenski domobranci, pripadniki drugih protikomunističnih formacij in številni civilisti, ki so se odpravili na pot sami, z družinami ali le z nekaterimi člani svojih družin. Nekatere družine, ki so se ločile v prvih majskih dneh leta 1945, so se ponovno srečale po mnogih letih, druge nikoli več. Med več kot 10.000 civilisti je bilo veliko otrok in mladih. Pripadniki SNV, teh je bilo okoli 11.000,⁷⁵ so se večinoma umikali skupaj z enotami, katerim so pripadali. Že 5. maja je bilo jasno, da prodora partizanskih enot proti Ljubljani ne bo mogoče ustaviti. Narodni odbor za Slovenijo (NOS)⁷⁶ je zato sprejel odločitev o umiku po takrat še edini poti proti severu, na avstrijsko Koroško.⁷⁷ Množica beguncev se je tako znašla na Vetrinjskem polju. Janez Zdešar,⁷⁸ vojak II. Rupnikovega

Čez ocean v novo življenje: usode slovenskih povojnih političnih begunk (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2023), pridobljeno 19. 6. 2025, https://zakladnicaspominov-scnr.si/wp-content/uploads/2023/12/CezOceanVNovoZivljenje_2023.pdf.

73 John Corsellis in Marcus Ferrar, *Slovenija 1945: smrt in preživetje po drugi svetovni vojni* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006), 21–22.

74 Moder, Dr. Valentin Meršol in slovenski veliki teden, 212; Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*, 7; Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 9, 17.

75 Helena Jaklitsch, »Življenje Slovencev v taboriščih v Avstriji in Italiji,« *SLO: časi, kraji in ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, posebna izdaja (2023): 7–8.

76 Na pobudo Narodnega odbora se je 3. maja 1945 v stavbi telovadnega društva Sokolski dom na Taboru ilegalno sestal prvi slovenski parlament, ki je razglasil suvereno državo slovenskega naroda kot sestavni del demokratične, federativne Jugoslavije. Za predsednika so izvolili Franca Kremžarja, predvojnega odposlanca v jugoslovanskem parlamentu. Parlament je sestavil spomenico za zaveznike, obdržal pa se je le en dan. Nemci so se umikali, zavezniki pa so podprli Tita in prihodnosti za parlament ni bilo več. Glejte: Corsellis in Ferrar, *Slovenija 1945*, 20; Jože Rant, *Slovenski eksodus leta 1945* (Ramos Mejía, Buenos Aires: Mariano Loboda editor, 2008), 194.

77 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 14–15.

78 Janez Zdešar (Ljubljana, 1926 – Celje, 2013). Jeseni 1943 je vstopil med domobrance in bil v skupini domobrancev vrnjen z avstrijske Koroške. Zaprt je bil v koncentracijskem taborišču na Teharjah, od koder je pobegnil. Po nekajmesečnem skrivanju

bataljona, je v svojih spominih zapisal: »Naše vojaško taborišče v Vetrinjah je bilo že kar lepo urejeno. Šotori so stali v vrstah. Štab našega II. polka pod poveljstvom Vuleta Rupnika je imel en sam velik šotor. V njem je bila tudi ambulanta. [...] Komaj smo čakali transporta, da bomo odšli v Italijo. Kot so na splošno govorili. Tam da nas bodo Angleži preoblekli, reorganizirali in oborožili. Kar vriskalo mi je srce ob tej misli.«⁷⁹

Že po nekaj tednih bivanja na Vetrinjskem polju so britanske enote začele vračati pripadnike protipartizanskega gibanja in civiliste. Prvi transport pripadnikov SNV in civilistov se je začel 27. maja 1945. Vračanje je potekalo do vključno 31. maja 1945. Britanske enote so jih vsak dan vozile do železniških postaj Podgorje (nem. *Maria Elend*) in Pliberk (nem. *Bleiburg*), kjer so jih sprejele enote Jugoslovanske armade, nato pa so jih z vlaki prek Podrožce in Jesenic ali pa Dravograda odpeljale v Slovenijo. Transporti iz Podgorja so šli čez sprejemni taborišči v Radovljici in Kranju, nato na škofjeloški grad in v koncentracijsko taborišče Šentvid nad Ljubljano (Škofovi zavodi), od tam pa nato večinoma na morišča v Kočevski rog. Iz Pliberka so vrnjene osebe vodili prek Slovenj Gradca ali Maribora v Celje v koncentracijsko taborišče Teharje.⁸⁰

II. Rupnikov bataljon je prišel na vrsto opoldne 30. maja 1945. Z njimi je šlo tudi precej sorodnikov civilistov.⁸¹ France Ravšelj se je spominjal, da si sestra Marija ob koncu vojne ni upala oditi domov, zato je skupaj z njim odšla na avstrijsko Koroško. Nato pa je prišel dan vračanja domobrancev iz Vetrinja. France se je z bolečino spominjal odločitve, ki jo je Marija sprejela, ko je stopila na enega izmed tovornjakov, s katerim je britanska vojska Franca in ostale domobrance vrnila v Slovenijo: »Potem so enkrat začeli govoriti, da gremo v Italijo. V redu, bomo šli pa v Italijo. In potem je prišla enkrat tudi ena govorica, da nas nazaj dajejo,⁸² ene dva, tri dni prej,

v Ljubljani je pobegnil v Avstrijo, kjer je v Lienzu maturiral. V Rimu je študiral filozofijo in teologijo in bil leta 1952 posvečen v duhovnika. Na rimski Gregorijani je leta 1955 doktoriral iz teologije. Junija 1958 ga je škof dr. Gregorij Rožman poslal za izseljenskega duhovnika v Nemčijo. Leta 2008 se je preselil v Slovenijo v Dom sv. Jožefa v Celju, kjer je tudi umrl. Glejte: Blaž Otrin, »NŠAL 549 Janez Zdešar,« Nadškofija Ljubljana, pridobljeno 16. 6. 2025, <https://nadskofija-ljubljana.si/wp-content/uploads/ZDESAR-JANEZ-NSAL-549.pdf>.

79 Zdešar, *Pričevalec težkih dni*, 33.

80 Mitja Ferenc, »Taborišče Teharje in prikrita grobišča v Sloveniji,« v: *Iz zgodovine Celja 1941–1945*, ur. Marija Počivavšek (Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 2004), 216–17.

81 Zdešar, *Pričevalec težkih dni*, 34.

82 Vračajo nazaj (op. a.).

ko sem šel od tam, so začeli govoriti, da gremo nazaj. In res je prišel tisti dan, ko smo se vkrcali gor. Še moja sestra je bila z mano, pa sem ji rekel: 'Pojdi dol!' Sem jo na avtu zagledal. 'Ti si civil, pojdi k civilom.'«⁸³ Marija je odgovorila Francu: »Jaz grem s teboj, kamor greš ti, grem pa še jaz.«⁸⁴ »Potem je bila pa v Teharjah, so jo pa med prvimi med tistimi ženskami ubili«, se je spominjal France.⁸⁵ Lahko sklepamo, da tako kot Marija tudi ostale ženske iz Loške doline niso slutile, kako kruta usoda bo doletela njih in njihove svojce. Želele so le ostati s svojimi domačimi in so jim sledile na tovarnjake, ki so iz Vetrinja vozili domobrance in civiliste na železniško postajo in nato v Slovenijo.

*Koncentracijsko taborišče Teharje*⁸⁶

31. maja 1945 je skupaj z vojaki Rupnikovega bataljona in drugimi domobranci (okrog 1200 mož) prispelo v koncentracijsko taborišče Teharje še okrog 300 civilistov.⁸⁷ Med njimi so bili tudi Marija in France⁸⁸ ter Ivana Kraševac z družino.⁸⁹ Lahko sklepamo, da se je s tem konvojem iz Vetrinja vrnilo tudi preostalih pet žensk iz Loške doline, saj so sledile svojim sorodnikom, ki so bili, kot že omenjeno, večinoma pripadniki Rupnikovega bataljona.

83 »Franc Ravšelj,« RTV 365, Pričevalci, pridobljeno 5. 3. 2025, <https://365.rtvlo.si/arhiv/pricevalci/174383185>.

84 Ibid.

85 Ibid.

86 Koncentracijsko taborišče Teharje je dobilo ime po kraju Teharje, nahajalo pa se je v kraju Bukovžlak v bližini Teharij. Leta 1943 so Nemci začeli graditi taborišče za pripadnike nacistične mladinske organizacije Hitlerjungend, kasneje pa so v tem taborišču urili prisilno mobilizirane Slovence za nemške vojake. Po vojni, maja 1945, je nastalo eno prvih in največjih koncentracijskih taborišč Ozne v Sloveniji. Ustanovilo ga je načelstvo Ozne za okrožje Celje. Spremenili so ga v taborišče za kočevske Nemce ter za osebe, ki so bile predvidene za interniranje iz posameznih okrajev celjskega okrožja. V poročilu načelstva Ozne, z datumom 16. maj 1945, se navaja, da so »osnovali koncentracijsko taborišče v Teharju.« Glejte: Milko Mikola, *Rdeče nasilje: represija v Sloveniji po letu 1945* (Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2012), 97, 99.

87 Tine Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« v: *Grahovo 1943–2014* (Ljubljana: Nova slovenska zaveza, 2014), 21, 22.

88 SCNRR, pričevanje Franca Ravšlja.

89 MP, ZPKri, spis št. 130–525/2010, Življenjepis.

Pričevalka Bernardka Korošec, rojena Debevec,⁹⁰ je bila prav tako v Vetrinju in s svojo teto v konvoju z Rupnikovim bataljonom ter civilisti vrnjena v Slovenijo. Spominjala se je, kako so nekateri že med potjo do železniške postaje Pliberk skočili s tovornjakov in se skrili v žitno polje.⁹¹ Bataljon so partizani nato peljali čez Maribor v Celje in je tako prehitel skupino, ki je bila iz Vetrinja poslana nekaj dni prej.⁹² S celjske železniške postaje so jih gnali peš do teharskega taborišča. Civilisti so hodili zadaj, pred njimi pa domobranci in pripadniki slovenske Ozne in Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) na konjih. Pričevalka Bernardka se je spominjala kričanja, »*Lezi, poljubi zemljo, ki si jo izdal!*«, in če kdo ni ubogal ukaza, mu je partizan stopil za vrat. Ko so prišli v taborišče, so morali oddati vso zlatnino in vse osebne predmete. Nato so jih razporedili po barakah.⁹³ Odhoda iz Vetrinja nazaj v Slovenijo se je spominjala pričevalka Ana Nared, rojena Turšič:⁹⁴

Potem so nas pa na vlake, v živinske vagone, so prišli vlaki, ne vem koliko, veliko, so nas notri natrpali, da smo bili kot vžigalice, potem so nas pa tja v Celje, do Celja smo se peljali. [...] Vse smo morali dati, 'imaš prstan, imaš uro, imaš to?' Smo morali vse dati, v vsakem gozdu so pa ustavili pa so zakričali: 'Četa, teci, da se oblečeš!' So pa domobrance slekli, sezuli. [...]

90 Bernardka Korošec, rojena Debevec, je bila rojena v Begunjah pri Cerknici leta 1927. Septembra 1942 so partizani požgali njihovo hišo in družina je morala zapustiti svoj dom. Do maja 1945 so živeli v Bezuljaku in Begunjah. Oče je bil pri vaški straži in nato pri domobrancih. Med 8. in 9. majem 1945 je Bernardka na očetovo željo odšla na avstrijsko Koroško. Z njo so bili še brat Anton, teta Ančka (očetova sestra) in oče. Vsi so bili potem vrnjeni iz Vetrinja na Teharje. Očeta in Antona so s Teharij odpeljali in ju neznano kje umorili. Bernardka in teta pa sta bili sredi avgusta 1945 izpuščeni iz taborišča. Glejte: SCNR, pričevanje Bernardke Korošec, roj. Debevec, Begunje pri Cerknici, 22. 10. 2012.

91 Ibid.

92 Roman Leljak, *Zbornik Vetrinje, Teharje, Rog* (Radenci: Društvo za raziskovanje polpretekle zgodovine, 2013), 110–11.

93 SCNR, pričevanje Bernardke Korošec.

94 Ana Nared, rojena Turšič, je bila rojena na Kožljeku na Notranjskem leta 1924. Družina Turšič je izgubila streho nad glavo po požigu Kožljeka s strani Italijanov 2. julija 1942. Po tem dogodku so se preselili v Begunje, tam pa je bil ubit brat Anton zaradi eksplozije mine. Po vojni je Ana odšla na avstrijsko Koroško, skupaj s sestrama in brati, domobranci. Vsi so bili vrnjeni v Slovenijo na Teharje. Trije bratje so bili nato umorjeni v povojnih izvensodnih pobojih. Konec avgusta 1945 je bila s sestrama izpuščena s Teharij. Vrnili so se na Kožljek, v požgan in izropan dom. Glejte: SCNR, pričevanje Ane Nared, roj. Turšič, Kožljek, 4. 10. 2013.

Če nisi hitro šel, si jih pa po hrbtu dobil. In so nas štiri po štiri v vrsto dali pa smo šli naprej. Domobranci pa so morali kričati 'Mi nismo več, mi smo preč, mi smo izdajalci, mi smo izdajalci!' Pa so kričali: 'Nismo izdajalci, nismo izdajalci!' Zadaž za civili so šli pa oficirji domobranski. 'Lezi, dvigni se, lezi, dvigni se!' [...] To je bilo tako žalostno, da ni za povedat. Potem so nas pa v Teharje, v tiste barake.⁹⁵

Na dvorišču taborišča je bilo med 5.000 in 6.000 domobrancev. Naslednji dan, 1. junija 1945, je na Teharje prispelo še 3000 ljudi, med njimi okrog 150 civilistov. Ta skupina je iz Vetrinja odhajala 28. in 29. maja. Pot jih je vodila skozi Mislinjsko dolino, Hudo luknjo in po Savinjski dolini do Teharji. Zadnji transport, s 500 do 600 domobranci, je prišel na Teharje v soboto, 2. junija. Civiliste naj bi prevzel KNOJ, domobranci pa Ozna. Poveljnik taborišča je bil Tone Turnher, komandant KNOJ-a pa Jože Škulj, kot odločujoča oseba se omenja tudi Milan Venišnik. Taborišče je vodila slovenska Ozna, varovanje in poboje pa so izvajali pripadniki KNOJ-a.⁹⁶ Ob prihodu v taborišče so morali domobranci oddati vso opremo. Opravili so tudi prvo selekcijo, kjer so domobranske ujetnike postavili v vrsto. V poveljniški baraki sta za vsakim okencem sedela zapisnikarica in pripadnik Ozne, ki je opravljal zaslišanja zaprtih in jih razdelili v tri skupine.⁹⁷

Ob prihodu so civiliste namestili v najbolj južno in vzhodno barako. V večji sprednji sobi je bilo okrog 100 moških, vzdolž hodnika pa še sobe, kjer je bivalo 300 žensk in 50 otrok.⁹⁸ Otroke so nato nasilno odvzeli materam in jih odpeljali v otroško taborišče Petriček.⁹⁹ Med njimi je bil tudi Bernard, sin Ivane Kraševcevec.¹⁰⁰ Ženskam so takoj po prihodu zagrozili, da ne smejo

95 »Ana Nared,« RTV 365, Pričevalci, pridobljeno 5. 3. 2025, <https://365.rtvsl.si/arhiv/pricevalci/174386000>.

96 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 21–23, 29; Zdešar, *Pričevalec težkih dni*, 52–57. Glejte tudi: Ferenc, »Taborišče Teharje in prikrita grobišča v Sloveniji,« 216–17, 219.

97 Ibid., 219.

98 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 30.

99 V predvojnem gostišču Nemca Erwina Petrishka je po vojni bila v maju 1945 ustanova imenovana Dečje zavetišče Petriček v Liscah pri Celju. Tu so bili otroci, ki so jih odvzeli staršem, ki so bili zaprti na Teharjah, v Starem piskru in v drugih oznovskih zaporih. 22. junija 1945 je bilo v zavetišču 160 otrok v starosti od nekaj mesecev do 16 let, razdeljeni v 17 skupin. Do otrok se je osebje, le z nekaj izjemami, vedlo zelo nasilno, zato je bolj spominjalo na otroško taborišče. Glejte: Milko Mikola, *Neoprostljivo: komunistični zločini nad ženskami in otroki na Slovenskem* (Ljubljana: Družina, 2024), 117–19.

100 »Ivana Kraševcevec,« Zgodovina Slovenije – Sistory, pridobljeno 31. 1. 2025, <https://www.sistory.si/ww2/671187A4-2657-43B5-A7CC-76A070CCA0AE>.

imeti stikov z domobranci, ki so jih namestili na dvorišče, in da bodo za najmanjši prekršek, tudi če bi zgolj jokale ali glasno govorile, kaznovane s smrtjo. Večino časa so morale ostajati v sobah, ven so smele le do kuhinje. Oblečene so bile v enaka oblačila. Veliko so molile in tiho pele. Stražar Tone Medved iz Hrastnika, po poklicu rudar, jim je zaupal, da pripravljajo »raporte« in da bodo pobili vse ženske, ki ob povelju ne bi vstale. In res so sredi noči prihajali oficirji. Ženske, ki so bile na straži v baraki, so budile speče ženske, da so bile pripravljene. Ko so oficirji vstopili, so morale na povelje, »*Mirno!*«, vstati.¹⁰¹ V taborišču je bilo pomanjkanje hrane. Marija, sestra pričevalke Ane Nared, je zbolela za grižo. Ana je povedala, da je nekoč prišel stražar Medved in vprašal, katera potrebuje hrano. Prinesel je testenine in loj, kar je Mariji rešilo življenje.¹⁰² Ženske so bile podvržene nasilju pripadnikov KNOJ-a in drugih stražarjev. 4. junija zvečer so vojaki vdrli v barake in staršem odvzeli otroke. Med spomini preživelih je tudi pričevanje dekleta, ki je bilo na Teharjah in je povedalo domobrancu, ki je preživel Teharje: »*Ti ne veš, kaj so potem delali z nami: pretepali so nas, slačili, in ne morem ti povedati, kaj vse še.*«¹⁰³ Pričevalka Bernardka se je spominjala, da se je njihova baraka nahajala na robu taborišča, tik ob gozdu. Pod njihovo barako so bili kočevski Nemci, moški, ženske in otroci, ki so nekega dne izginili iz taborišča. Spominjala se je tudi dveh deklet z Dobrove, nad katerima so se vojaki izživljali:

En dan, že zjutraj, so prišli iskat dve dekleti iz Dobrove, ki sta bili v naši sobi. Da gresta v kuhinjo pomagat, da bosta v kuhinji krompir lupili, pa solato. Potem pa so jih pripeljali zvečer tako izmučene, vse blede nazaj. Ampak niso nič rekly, nič niso povedale. Mi smo bili čisto tiho. Šele sedaj na starost mi je prišlo na misel, da so jih imeli za 'igračke'. To je moje mnenje, vem pa ne, kaj se je godilo z njima. Samo šle pa so potem domov, ko so jih pripeljali nazaj in so šle domov. Dvojčki sta bili, lepi dvojčki.¹⁰⁴

V taborišču Teharje so zasliševali ujetnice. Nekateri zasliševalci so to opravili hitro, drugi pa so ujetnice surovo zmerjali in jim grozili. Mnoge so bile po zaslišanjih izčrpane in obupane – nekatere so molče sedele na tleh, druge so v obupu čakale smrt.¹⁰⁵ Pričevalka Ana Nared se je spominjala, da so stražarji že ob prihodu v taborišče poizvedovali, katera izmed žensk

101 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 30–31.

102 SCNR, pričevanje Ane Nared.

103 Franc Ižanec, *Odprti grobovi* (Buenos Aires: samozaložba, 1965), 65.

104 SCNR, pričevanje Bernardke Korošec.

105 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 33–34.

ima svojce pri domobrancih: »Tako, ko smo prišli v Teharje, smo šli prvič na večerjo, smo šle štiri po štiri, in pravi tisti stražar, katera ima kakšnega brata ali fanta tu pri domobrancih, naj stopi ven iz vrste. Smo pa vse imele brate in ene fante in je rekel, 'saj imate vse, kar pojdite nazaj v vrsto' in je ravno pred nami 'odsekal'.¹⁰⁶ 52 jih je naštel pa so šle.«¹⁰⁷

Alojzija Okoliš in njena prijateljica Ljudmila sta se morali zagovarjati, zakaj sta bežali na Koroško.¹⁰⁸ 23-letna Milka Koščak s Kožljeka je po pripovedovanju Bernardke Korošec sedela na pogradu, jokala in govorila: »Pobili nas bodo, pobili nas bodo.«¹⁰⁹ In res je bila odpeljana in umorjena.¹¹⁰ Nekatero so bile bolj pogumne, kot na primer 55-letna Antonija Cimperman iz Topola pri Begunjah, ki je rekla: »Kar naravnost sem jim povedala, kaj mislim o njih!«¹¹¹ Tudi ona je bila odpeljana in umorjena.¹¹² Pričevalka Bernardka se je spominjala Antonije: »Naša ena je bila pa prav korajžna, ko je šla na zaslišanje. Je rekla: 'Jaz sem jim vse povedala, kar jim gre.' [...] Ona se je v politiko spustila. Tako da je tisti komisar prišel nazaj kar zaskrbljen in jo odpeljal. Prišla je nazaj vsa bleda in taka, drugi dan je šla. So jo odpeljali.«¹¹³

V taborišče Teharje so hodili različni visoki funkcionarji nove oblasti, med njimi tudi tedanji minister za kmetijstvo Janez Hribar¹¹⁴ iz Loške doline s svojo ženo, ki je bila teta Štefanije Benčina, mamina sestra. Po

106 Po preštevanju zapornic je stražar z roko ločil, katere ženske bodo odpeljane iz taborišča in katere ostanejo (op. a.).

107 Te ženske so bile odpeljane na morišče brez zaslišanja. Glejte: »Ana Nared,« RTV 365.

108 SCNR, pričevanje S. O.

109 SCNR, pričevanje Bernardke Korošec.

110 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 33–34.

111 Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 92; Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 34.

112 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 34.

113 Antonijo so odpeljali in umorili. Glejte: SCNR, pričevanje Bernardke Korošec; Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem*, 92.

114 Janez Hribar (Lož, 1903 – Vrhnika, 1967). Leta 1939 je bil sprejet v KPS. Bil je politični komisar Notranjskega, Krimskega odreda in Šerčerjevega bataljona, namestnik političnega komisarja 14. divizije, politični komisar 18. divizije, 9. in 7. korpusa. Po vojni je bil leta 1945 minister za kmetijstvo. Od 1945 do 1966 je bil več let član najvišjih organov Zveze komunistov Slovenije in Jugoslavije ter Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Več mandatnih dob je bil zvezni in republiški poslanec. Bil je pobudnik za ustanovitev podjetja Kovinoplastika Lož, narodni heroj in nosilec Partizanske spomenice 1941. Za svoje delo med in po vojni je prejel več odlikovanj. Po njem je poimenovana osnovna šola v Starem trgu pri Ložu. Glejte: »Hribar Janez,« Notranjci.si, pridobljeno 4. 3. 2025, <http://www.notranjci.si/?crka=H&izberi=1#&&PageIndex=1>.

pričevanjih naj bi oče v prisotnosti Štefanije prosil Hribarjevo, naj reši vsaj njegovo hčerko, vendar je namesto pomoči ugasnila svoj cigaretni ogorek na Štefkinem licu.¹¹⁵ Po vojni jo je Štefkina mati vprašala, zakaj ni rešila vsaj hčerke Štefke, če ji že moža ni hotela. Hribarjeva pa ji je odgovorila, da je bila prepozna in je našla na Teharjah le še njen plašč.¹¹⁶ Hribarjeva sta vstopila tudi v sobo, kjer so morale ženske klečati. Justina Rot z Župenega je bila zaradi bolezni prešibka, da bi vstala. Hribarjeva jo je obrcala in svojo cigareto otrsela na glavo Fanči Bonač iz Begunj pri Cerknici. Med moškimi civilisti sta izbrala tri Ložane, med njimi Franca Kraševca,¹¹⁷ moža Ivane Kraševca. Vsa družina Kraševca je bila po vojni pomorjena, preživela sta le najmlajša Valentin in Bernard. Prihoda Hribarja v barako se je Bernardka spominjala z grozo: »Prišel pa je en dan, prikričal notri, rekli so, da je bil Hribar, tisti heroj iz Loške doline. So bili pa tam Ložanje, je pa tako kričal in zmerjal z vsem, da sem mislila, da bo na mestu začel streljati. No, ampak tega ni bilo. Groza je bila, groza je bila, vsa baraka je trepetala.«¹¹⁸ Zdešar je v svojih spominih o prihodu Hribarja in njegove žene v teharsko taborišče zapisal:

Elegantno je hodil med nami sem in tja, koga kaj povprašal in zopet odšel. Istočasno je partizanski poročnik zahteval, naj se javi neki fant, podnarednik iz 47. čete, po domače Kukcov iz Loške doline (imena se ne spomnim). Verjetno ga je dal poklicati sam Hribar, ker je doma iz iste vasi kot ta fant; Kukcov je bil hraber domobranec in se je zelo izkazal v borbah v Loški dolini. Takoj se ni hotel javiti. Nato pa je prišel domačin, ki ga je spoznal. Odvlekel ga je ven. Kaj se je z njim ugodilo, ne vem; prepričan pa sem, da so ga pred smrtjo mučili.¹¹⁹

115 SCNR, pričevanje J. Š., Viševak, 25. 9. 2025.

116 Jurij Pavel Emeršič, »Za vami se bo zgodovina pisala kot za Turki,« *Zaveza* 23, št. 3 (2014): 26.

117 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 35. Glejte tudi: SCNR, pričevanje Fanči Žarnič, roj. Bonač, Begunje pri Cerknici, februar 1994.

118 SCNR, pričevanje Bernardke Korošec.

119 Zdešar, *Pričevalec težkih dni*, 66–67. To je bil Miroslav Kraševac, sin Ivane Kraševca. Po pričevanju je bil Miroslav prepeljan s Teharj v koncentracijsko taborišče Šentvid nad Ljubljano, kjer so ga mučili. Bil je tako pretepen, da so ga poslali v bolnišnico, nato pa v Ljubljano, kjer so ga na procesu obsodili na smrt z obešanjem. Usmrčen je bil na podlagi sodbe civilnega sodišča v Ljubljani, 23. 12. 1946. Glejte: Leljak, *Zbornik Vetrinje, Teharje, Rog*, 111; SCNR, pričevanje J. Š.; »Miroslav Kraševac,« *Zgodovina Slovenije – Sistory*, pridobljeno 15. 3. 2025, <https://www.sistory.si/ww2/CBD5E701-8918-475B-9769-3BE7CC22FoA2>.

Bernardka je pripovedovala o konvojih, ki so vozili ljudi v smrt. »Vsakič, ko so odpeljali en konvoj, je šlo nekaj civilov zraven. Najprej so kričali, da naj grejo tisti, ki imajo brate pa očete pri domobrancih, nas je bilo pa dosti [...] Samo to sem slišala, da je rekel, 'pa kaj boš to klical pa spraševal, odštej, pa je, saj so vsi enaki'.«¹²⁰

*V smrt – Stari Hrastnik*¹²¹

Med Starim Hrastnikom in vrhom Jelenico se nahajajo opuščeni rudniški jaški in vodoravni dnevni kopi. V začetku 20. stoletja je rudniško podjetje začelo kopati jaške v globino 400 do 700 metrov. Rove so začeli, potem ko niso naleteli na premogovne žile, zasipavati z lesom iz podpornih konstrukcij rudniških jam. Plini iz rogov so povzročali eksplozije, gorel je premogovni prah, zaradi česar so se zasuti jaški začeli sesedati do dvajset metrov globoko. Eksplozije so povzročale tudi do trideset metrov dolge razpoke v zemlji.¹²² V te jame so po koncu druge svetovne vojne odvrgli na stotine žrtev, domobrancev in civilistov.

Na Starem Hrastniku so pobijali matere in sestre domobrancev, ki so jih iz teharskega taborišča vozili v modrem avtobusu.¹²³ Pričevalec France Ravšelj se spominja, da so bile zvečer 6. junija z modrim avtobusom odpeljane na Stari Hrastnik poleg njegove 20-letne sestre Marije tudi 17-letna Štefanija Benčina,¹²⁴ 22-letni Jožefa Lekšan in Valerija Sežon ter

120 »Bernardka in France Korošec,« RTV 365, Pričevalci, pridobljeno 5. 3. 2025, <https://365.rtvsl.si/arhiv/pricevalci/174411067>.

121 Stari Hrastnik je bila nekoč vas z devetimi kmetijami, ki je stala na Hrastniškem hribu. To je območje povojnih izvensodnih pobojev, za katerega se uporablja tudi ime »morišče Hrastniški hrib«. Gre za področje, kjer so enote KNOJ-a v juniju 1945 pomorile več kot dva tisoč domobrancev, med njimi tudi veliko civilistov iz koncentracijskega taborišča Teharje, in jih zmetale v opuščene rudniške jaške. Glejte: Tine Velikonja, »Stari Hrastnik,« *Zaveza* 12, št. 3 (2002): 40–66; Matija Ogrin, »Postavljeni nad zgodovino,« *Zaveza* 29, št. 3 (2019): 117–18; Vanja Kržan, »Blagoslovitev križa na Hrastniškem hribu,« *Zaveza* 12, št. 3 (2002): 38–39.

122 Ižanec, *Odprti grobovi*, 42; Leljak, *Zbornik Vetrinje, Teharje, Rog*, 130. Ko je povojna oblast začela z množičnimi poboji, so bile zato take jame in jaški »primerni«, da so lahko zakrili umore večjega števila oseb (op. a.).

123 Leljak, *Zbornik Vetrinje, Teharje, Rog*, 130.

124 Štefanijo je tik pred smrtjo videl tudi sovaščan, ki je bil prav tako pripeljan v taborišče na Teharjah. Glejte: MP, ZPKri, spis št. 714–01–266/2004, Poročilo, 15. 4. 2005.

24-letna Alojzija Okoliš.¹²⁵ Najverjetneje sta bili tisto noč odpeljani in umorjeni tudi 32-letna Frančiška Gregorič ter 51-letna Ivana Kraševcevec.¹²⁶ Ko so klicali dekleta pod pretvezo, da gredo delat oziroma kuhat, je bila med klicanimi tudi Alojzija Okoliš. Želela je, da bi šla z njo tudi prijateljica Ljudmila, s katero sta bili neločljivi, vendar Ljudmila ni šla, ker ni bila poklicana¹²⁷ in tako je ostala živa. Alojzijo in brate je tam videl njihov brat Stane.¹²⁸

O sestri Mariji se je spominjal France: *»Ne bom nikdar pozabil 6. junija. Pravijo: 'Ravšelj, Ravšelj, sestra te kliče!' In je prišla na ono stran mreže. Pravi: 'Pravijo, da gremo kuhat. Jaz bom šla.' In so res tisti večer poleg civilov odpeljali tudi mojo sestro, ker so jim rekli, da bodo šle kuhat.«*¹²⁹ Po pripovedovanju Franca naj bi se to zgodilo s 6. na 7. junij 1945.¹³⁰ *»So šle ravno s 6. na 7. junij [...] in so jih gor, prav gor na vrhu, ubili in tam, kjer je en križ.«*¹³¹ Tine Velikonja,¹³² ki je tudi sam šel kot mladoletni domobranec skozi teharsko taborišče, omenja to prepričanje žena, da gredo kuhat, in opiše tisti večer: *»Vozilo so pripeljali po poti prav do njihove barake. Prišli so s seznamom: 'Vse na hodnik, vse na hodnik!' Sledilo je: 'Katera bo poklicana, takoj ven iz barake in na tovarnjak!' Klicali so dekleta in žene vseh starosti, brez pravega sistema. [...] Odbrane so se tolažile: 'Tiste prej so šle na polje delat, me pa gremo v kuhinjo!' Ena izmed ujetnic je čez nekaj dni prepoznala čevlje svoje sestre, ki so jo tudi odpeljali.«*¹³³ O modrem avtobusu je pričal tudi domobranec Lojze Opeka, ki ga je videl, tik preden je zbežal izpred jame in ubežal smrti. *»Ravno, ko smo se ustavili, smo videli obračati na travniku nad kmetijo mali avtobus modre barve, s katerim so vozili civiliste. V njem ni bilo prostora več kot za 25 ljudi. Obšla me je zla slutnja in sem rekel Jožetu: 'Ista usoda čaka*

125 SCNR, pričevanje Franca Ravšlja.

126 MP, ZPKri, spis št. 714-01-167/98, Zapisnik o zaslišanju priče, Franc Ravšelj, Okrožno sodišče v Ljubljani, 28. 1. 2000.

127 SCNR, pričevanje S. O.

128 MP, ZPKri, spis št. 714-01-125/2004, Poročilo, 13. 5. 2005.

129 »Franc Ravšelj,« RTV 365.

130 SCNR, pričevanje Franca Ravšlja.

131 »Franc Ravšelj,« RTV 365.

132 Tine Velikonja (1929–2010). Bil je zdravnik, kirurg, predavatelj, publicist, predsednik društva Nova Slovenska zaveza od 1991 do 2003 in nato njen podpredsednik. Glejte: Jože Kočar, »Tine Velikonja – njih nagrobni križ,« *Zaveza* 18, št. 3 (2010): 53–55, pridobljeno 19. 6. 2025, <https://www.zaveza.si/zaveza/tine-velikonja-njih-nagrobni-kriz/>.

133 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 34.

civiliste kot nas domobrance.' Visoko nad nami za robom bolj desno je bilo slišati streljanje.«¹³⁴

Po pričevanju domačina Alojza Leona Legvarta so morili nekdanji pripadniki 3. VDV brigade Zasavsko-kamniškega odreda, ki so po vojni delovali v okviru enote KNOJ. V morijo je bilo vključeno večje število hrastniških borcev in civilistov ter 70 članov SKOJ-a (Zveze komunistične mladine Jugoslavije). Kot je Legvart pripovedoval, so jih en teden učili ravnanje z orožjem. Nekateri likvidatorji so bili še vedno nespretni z orožjem in tudi pod vplivom alkohola.¹³⁵ Opeka je v pričevanju navedel, kdo so bili likvidatorji: »*Partizani so bili Štajerci, samo njihovo govorico je bilo slišati, vsi zelo mladi. Slekli so nas in nam sezuli čevlje.*«¹³⁶

Kraj morišča je opisal domobranec iz 21. čete Stiškega bataljona, ki je prav tako kot Opeka uspel ubežati smrti na Starem Hrastniku:

Pri samotni hiši in skednju so nas sesuvali s kamionov, nam pobrali čevlje in kar je še kdo imel obleke, ki se je zdela partizanom porabna. Okoli gospodarskega poslopja je bila trava in sadno drevje. Pešpot smo nastopili mimo omenjene hiše in kozolca. Zavili smo na desno v hrib, v smrekov gozd, približno deset minut od hiše. Sredi pešpoti je bila na levo senožet in na desno malo višje smrekov gozd. Peljali so nas po dva in dva, v skupinah po dvajset ljudi v hrib. Na kraju morišča, kamor smo dospeli, je bila jama. Tej podobnih jam je bilo več. Bile so ostanki rudniškega dnevnega kopa. Jama je bila razsvetljena z jamskimi svetilkami in močno zastražena. Tja so nas odpeljali po dva in dva. Zvezan sem bil s sotrpinom, nekim bogoslovcem, v prvem paru. Tako zvezana sva morala stopiti na rob jame. Za vsakim od naju je stal morilec z brzostrelko, naperjeno v tilnik. Da bi morilca istočasno ustrelila, sta štela: 'Eden, dva, tri ...' Ker pa je rabelj na mojega sotrpina trenutek prej ustrelil, je krogla namenjena meni siknila mimo glave. Smrtno zadeti bogoslovec me je potegnil s seboj.¹³⁷

O umorih na Starem Hrastniku govori še več pričevanj, med drugim pričevanje hčerke Jakoba Kukovice iz Ljubljane, ki je na Starem Hrastniku izgubila mater ter sestro: »*V Hrastniku pred moriščem so se morale popolnoma sleči. Eno ali dve so tam ustrelili. Ko jim je zmanjkalo streliva, so ostale žive*

¹³⁴ Velikonja, »Stari Hrastnik,« 53.

¹³⁵ Ibid., 64.

¹³⁶ Ibid., 54.

¹³⁷ Franc Ižanec, *Odprti grobovi, IV. zvezek* (Buenos Aires: založil dr. Filip Žakelj, 1971), 224–25.

porinili v jamo, pometali za njimi ročne granate in jamo zasuli z apnom. Še drugi dan je bilo slišati vpitje iz jame in kri, ki je prebila apno, je iz jame prav močno tekla. Partizanski mobiliziranec, ki je te žrtve moral streljati, pri moriji ni vzdržal do konca. Skril se je v pšenico in jokal. Ves ta dogodek je on osebno pripovedoval mojemu možu.«¹³⁸

Tovornjakov, polnih ljudi, se je spominjal tudi domačin iz Hrastnika, ki je povedal: »Neko noč so ljudje našeli 38 avtomobilov polnih ljudi, ki so jih partizani ponoči prepeljali z laške strani čez Sv. Marjeto v Hrastnik. Med temi žrtvami je bilo tudi veliko mladih žensk, iz katerih so se partizani po svoje norčevali. Vse se je pred pokolom moralo sleči do golega. Obleko pobitih so titovci skrivali v nekem hlevu in kozolcu blizu morišča. Titovci so svoje žrtve metali v velike razpoke, ki so nastale tam v nekdanjih rudniških jaških zaradi sesedanja zemlje. Za njimi so metali ročne granate in dinamitne patrone.«¹³⁹

Preživeli domobranski narednik se je spominjal morišča na Starem Hrastrniku:

Z nog so mi potegnili škornje in me slekli do spodnjih hlač. Ob eni izmed hiš sem opazil ogromen kup obleke, na katerem je bila tudi ženska obleka. Iz tega sklepam, da so v bližini tega kraja pobijali tudi ženske. [...] Morišče je bilo razsvetljeno z jamskimi svetilkami, ki so bile v velikem krogu navezane po drevju [...] Dva Titovca sta stala na kraju morišča in streljala v tilnik. [...] Prvi strel je mojega sotrpina zadel v polno, in ker me je zračni pritisk prve strojnice s kolegom vred odnesel v jamo, me je strel, namenjen meni, samo ošvrknil po desnem licu. Padel sem na kup krvavih trupel in izgubil zavest. Iz nezvesti me je prebudilo streljanje in prestreljena telesa, ki so padala name. [...] Izvlekel sem se med streljanjem, med vzdihom in stoki – kajti malokdo je bil smrtno zadet.¹⁴⁰

Julija 1945 so začeli izpuščati prve taboriščnike. Najprej so taborišče zapustili preživeli moški civilisti, 6. julija 1945. Naslednji dan, 7. julija, pa so izpustili prvo skupino žensk. Preden so taboriščnike izpustili, so vse fotografirali in jim odvzeli prstne odtise, zapisnike zasliševanj pa so poslali krajevnim odborom OF.¹⁴¹ Prvo skupino izpuščenih žensk je spremljal stražar

138 Sestri Minka in Nada sta bili odpeljani 6. junija, naslednji dan pa še mati Marija. Glejte: Ižanec, *Odprti grobovi*, IV. zvezek, 28.

139 Leljak, *Zbornik Vetrinje, Teharje, Rog*, 129.

140 Ižanec, *Odprti grobovi*, 66–67.

141 Mikola, *Dokumenti in pričevanja o poveljnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, II. del, 184.

in jih pripeljal v Draveljsko šolo. Druga skupina ni imela spremstva. Tiste, ki so prihajale iz Ljubljane in okolice, so hitro zapustile postajo, ostale so čakale na vlak in prosile za hrano. Te je zajela straža in jih tudi odpeljala v Draveljsko šolo. Od tam so ženske z Notranjske odpeljali v Cerknico, Logatec, nekatere pa še v druge zapore.¹⁴² Bernardka Korošec je pripovedovala, da so njo v Cerknici še zaslišali, potem pa je šla sama peš domov, medtem ko njene tete še nekaj časa ni bilo domov. Poudarila je, da so nekatere še imeli priprte, druge so znova odpeljali, civilistov pa tam niso več morili.¹⁴³

Ana Nared je povedala, da so vsi, ki so bili zaprti, prejeli vabila na sestanek na Rakeku.¹⁴⁴ Od nekdanjih zapornikov so zahtevali, da povedo naslove svojih domačih, kam so pobegnili in kam so šli. Ana je odgovorila: »Kdo pa ve, saj vi veste. Ko bi bili odkritosrčni, bi povedali, kam ste jih dali.« Funkcionar, ki jih je zasliševal, je skočil po konci in zakričal: »Kdo je to rekel?! To je direkten napad na nas!«,¹⁴⁵ vendar je nihče iz skupine ni izdal.

Slika 4: Jožefa Lekšan
(hrani: SCNR)

142 Velikonja, »Šle so s svojimi skozi Teharje,« 38.

143 SCNR, pričevanje Bernardke Korošec.

144 Tisti čas je bilo na Rakeku sodišče, tako da so verjetno dobili poziv s sodišča (op. a.).

145 SCNR, pričevanje Ane Nared.

Zaključek

Glas sedmih žensk iz Loške doline je za vedno obmolknil v jami Starega Hrastnika, daleč stran od njihovega doma, od njihovih dragih. Za vedno naj bi bile pozabljene in zamolčane, njihova imena nikoli več izgovorjena.

Družina Marije Ravšelj dolgo ni vedela za njeno usodo, vse dokler se o povojnih pobojih ni začelo pisati in raziskovati.¹⁴⁶ O teharskih dogodkih ter bratih in sestri Alojziji Okoliš je staršema pripovedoval njun sin Stanislav. Starša sta vse do smrti upala na njihovo vrnitev. Občasno so krožile govorice, da naj bi bili na prisilnem delu na zaprtem območju Kočevske.¹⁴⁷ Družina Lekšan je hčerko Jožefo še nekaj časa pričakovala, v upanju, da se bo morda vendarle vrnila. Ker so jo nekateri videli na Teharjah, so pozneje sklepali, da je bila tam tudi umorjena. To je bil za družino hud udarec, saj jim je vojna vzela tri otroke. O politiki ali povojnih pobojih se v družini niso pogovarjali. O tem so molčali in se pogovoru o tej temi izogibali. Za brata Alojza je bila to boleča tema vse življenje in o njej ni spregovoril niti s svojimi otroki.¹⁴⁸ Podobno je bilo tudi v drugih družinah žrtev. Če so jih že omenjali, so to storili znotraj družin, previdno, z bolečino in strahom. Javno se o njih ni govorilo. Čeprav so nekateri potomci želeli izvedeti več o usodah pogrešanih, jim starši ali sorodniki žrtev zaradi velike bolečine in tudi strahu pogosto niso veliko ali ničesar povedali oziroma zaupali.

Prispevek poudarja pomen spomina, resnice in pravičnosti za žrtve, katerih imena so bila skoraj izbrisana iz kolektivnega spomina. Ne predstavlja le usode sedmih posameznih življenj, temveč tudi simbol širšega dogajanja – nasilja nad civilnim prebivalstvom, ideološke delitve in dolgotrajnega molka.

¹⁴⁶ SCNR, pričevanje M. R.

¹⁴⁷ SCNR, pričevanje S. O.

¹⁴⁸ SCNR, pričevanje J. L., 23. 3. 2025.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

SI AS 1868, Štirinajsta divizija narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, 1943–1947.

SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2006.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL):

SI_ZAL_CER/0010, t. e. 19, a. e. 585, Prijava, Marija Sežon.

Ministrstvo za pravosodje, gradivo Komisije Vlade RS za izvajanje Zakona o popravi krivic (MP, ZPKri):

Spis št. 714-01-167/98.

Spis št. 714-01-632/2003.

Spis št. 714-01-125/2004.

Spis št. 714-01-266/2004.

Spis št. 714-01-1066/2004.

Spis št. 130-525/2010.

Spletni viri

Archives Portal Europe. »Popit Franc - Jokl.« Pridobljeno 18. 6. 2025. [https://www.archivesportaleurope.net/advanced-search/search-in-archives/results-\(archives\)/?repositoryCode=SI-ARS&levelName=archdesc&t=fa&recordId=SI+AS+1559](https://www.archivesportaleurope.net/advanced-search/search-in-archives/results-(archives)/?repositoryCode=SI-ARS&levelName=archdesc&t=fa&recordId=SI+AS+1559).

Keršič, Marta, Strajnar, Neža in Dujo Jurjevčič, Mirjam. *Čez ocean v novo življenje: usode slovenskih poveljnih političnih begunckov*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2023. Pridobljeno 19. 6. 2025. https://zkladnicaspominov-scnr.si/wp-content/uploads/2023/12/CezOceanVNovoZivljenje_2023.pdf.

Nadškofija Ljubljana. Blaž Otrin. »NŠAL 549 Janez Zdešar.« Pridobljeno 16. 6. 2025. <https://nadskofija-ljubljana.si/wp-content/uploads/ZDESAR-JANEZ-NSAL-549.pdf>.

Notranjci.si. »Hribar Janez.« Pridobljeno 4. 3. 2025. <http://www.notranjci.si/?crka=H&izberi=1#&&PageIndex=1>.

RTV 365, Pričevalci. »Bernardka in France Korošec.« Pridobljeno 5. 3. 2025. <https://365.rtv slo.si/arhiv/pricevalci/174411067>.

RTV 365, Pričevalci. »Ivanka Kržič Zorko.« Pridobljeno 5. 3. 2025. <https://4d.rtv slo.si/arhiv/pricevalci/174291299>.

RTV 365, Pričevalci. »Ana Nared.« Pridobljeno 5. 3. 2025. <https://365.rtv slo.si/arhiv/pricevalci/174386000>.

RTV 365, Pričevalci. »Franc Ravšelj.« Pridobljeno 5. 3. 2025. <https://365.rtv slo.si/arhiv/pricevalci/174383185>.

Zgodovina Slovenije – Sistory. »Štefanija Benčina.« Pridobljeno 31. 1. 2025. <https://www.sistory.si/ww2/DC07EE61-BDDD-443A-95F4-111845F4AC68>.

Zgodovina Slovenije – Sistory. »Frančiška Gregorič.« Pridobljeno 19. 6. 2025. <https://www.sistory.si/ww2/8B3500A7-EA23-4865-B2EF-B84CE316DBA6>.

Zgodovina Slovenije – Sistory. »Jakob Gregorič.« Pridobljeno 19. 6. 2025. <https://www.sistory.si/ww2/901E9165-0D61-40E8-9240-64B39E-B8A3D9>.

Zgodovina Slovenije – Sistory. »Ivana Kraševac.« Pridobljeno 31. 1. 2025. <https://www.sistory.si/ww2/671187A4-2657-43B5-A7CC-76A070CCAA0AE>.

Zgodovina Slovenije – Sistory. »Miroslav Kraševac.« Pridobljeno 15. 3. 2025. <https://www.sistory.si/ww2/CBD5E701-8918-475B-9769-3BE7CC22FoA2>.

Zgodovina Slovenije – Sistory. »Marija Ravšelj.« Pridobljeno 31. 1. 2025. <https://www.sistory.si/ww2/696B52FC-987E-496F-8BBA-E44E2A-A4773F>.

Zgodovina Slovenije – Sistory. »Stanislav Sežun.« Pridobljeno 6. 2. 2025. <https://www.sistory.si/ww2/0921CDF0-FA92-4EF3-A787-558BA7004636>.

Ustni viri

Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj (SCNR):

Pričevanje J. G., Ljubljana, 19. 3. 2025.

Pričevanje Bernardke Korošec, roj. Debevec, Begunje pri Cerknici, 22. 10. 2012.

Pričevanje V. K. L., Stari trg pri Ložu, 15. 3. 2025.

Pričevanje J. L., Cerknica, 23. 3. 2025 in 13. 4. 2025.

Pričevanje Ane Nared, roj. Turšič, Kožljek, 4. 10. 2013.

Pričevanje S. O., Verje, 23. 3. 2025.

Pričevanje Franca Ravšlja, Viševak, 25. 7. 2014.

Pričevanje M. R., Viševek, 16. 3. 2025.

Pričevanje I. S., Šmarata, 17. 3. 2025.

Pričevanje J. Š., Viševek, 25. 9. 2025.

Pričevanje Fanči Žarnič, roj. Bonač, Begunje pri Cerknici, februar 1994.

Literatura

Corsellis, John in Ferrar, Marcus. *Slovenija 1945: smrt in preživetje po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.

Drobnič, Miha. »Delovanje taborišča Šentvid.« *Dileme: razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 2, št. 2 (2018): 87–116, DOI: 10.55692/d.18564.18.7.

Dujo Jurjevčič, Mirjam. *Revolucionarno nasilje na južnem Notranjskem 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2020.

Dujo Jurjevčič, Mirjam. »Brez dvoma bo civilno prebivalstvo pri tem hudičevo trpelo' (Edvard Kardelj): italijanska ofenziva na območju Loške doline leta 1942.« *Dileme: razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 7, št. 1 (2023): 9–47, DOI: 10.55692/d.18564.23.1.

Emeršič, Jurij Pavel. »Za vami se bo zgodovina pisala kot za Turki.« *Zaveza* 23, št. 3 (2014): 23–26.

Ferenc, Mitja. »Taborišče Teharje in prikrita grobišča v Sloveniji.« V: *Iz zgodovine Celja 1941–1945*, gl. ur. Marija Počivavšek, 215–248. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 2004.

Guček, Milan. *Šerčerjeva brigada. Del 1, Strmi lazi*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Založba Borec, 1984.

Ižanec, Franc. *Odprti grobovi*. Buenos Aires: samozaložba, 1965.

Ižanec, Franc. *Odprti grobovi, IV. zvezek*. Buenos Aires: založil dr. Filip Žakelj, 1971.

Jaklitsch, Helena. *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.

Jaklitsch, Helena. »Življenje Slovencev v taboriščih v Avstriji in Italiji.« *SLO: časi, kraji in ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, posebna izdaja (2023): 6–15.

Kebe, Janez. *Loška dolina z Babnim Poljem, II. del*. Ljubljana: Družina, 2002.

Kočar, Jože. »Tine Velikonja – njih nagrobni križ.« *Zaveza* 18, št. 3 (2010): 53–55. Pridobljeno 19. 6. 2025. <https://www.zaveza.si/zaveza/tine-velikonja-njih-nagrobni-kriz/>.

Kržan, Vanja. »Blagoslovitev križa na Hrastniškem hribu.« *Zaveza* 12, št. 3 (2002): 38–39.

Leljak, Roman. *Zbornik Vetrinje, Teharje, Rog*. Radenci: Društvo za raziskovanje polpretekle zgodovine, 2013.

Mikola, Milko. *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji, II. del*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2008.

Mikola, Milko. *Rdeče nasilje: represija v Sloveniji po letu 1945*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2012.

Mikola, Milko. *Neoprostljivo: komunistični zločini nad ženskami in otroki na Slovenskem*. Ljubljana: Družina, 2024.

Moder, Janko. *Dr. Valentin Meršol in slovenski veliki teden*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2005.

Nose, Aleš. *II. udarni ali Rupnikov bataljon*. Ljubljana: Ustanova Memores, 2019.

Okoliš, Stane. *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem: gradivo Komisije za raziskavo povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti Občine Cerknica*. Grosuplje: samozaložba, 1996.

Ogrin, Matija. »Postavljeni nad zgodovino.« *Zaveza* 29, št. 3 (2019): 117–118.

Rant, Jože. *Slovenski eksodus leta 1945*. Ramos Mejía, Buenos Aires: Mariano Loboda editor, 2008.

Švent, Rozina. *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.

Velikonja, Tine. »Stari Hrastnik.« *Zaveza* 12, št. 3 (2002): 40–66.

Velikonja, Tine. »Šle so s svojimi skozi Teharje.« V: *Grahovo 1943–2014*, 21–39. Ljubljana: Nova Slovenska zaveza, 2014.

Zdešar, Janez. *Pričevalec težkih dni*. Ljubljana: Družina 2017.

Postwar Extrajudicial Killings: The Long-Untold Stories of Women from Loška Dolina

Summary

The article sheds light on an untold and tragic chapter of Slovenian history – the fates of seven women from the municipality of Loška Dolina, who fell victim to postwar extrajudicial killings after the end of World War II. They were civilians, connected to the war mostly through their family members: fathers, brothers, and sons who were mostly members of Home Guard units, particularly Rupnik's Battalion.

During the war, the women, aged 17 to 51, were mostly violently exiled from their home villages, threatened by the Partisans for ideological reasons, family ties, one of them even due to a personal vendetta. Some, however, left their homes voluntarily, for fear of Partisan violence. At the end of the war, they fled to Austrian Carinthia, to Viktring, along with the Home Guard and civilians. On May 30, 1945, they joined their Slovenian Home Guard-affiliated family members whom the British units returned to Slovenia. Along with them, they were then transported to the Teharje concentration camp. In Teharje, the women faced interrogation, violence, threats, and humiliation. Having been told they were going to "cook," Marija Ravšelj, Alojzija Okoliš, Jožefa Lekšan, Štefanija Benčina, Frančiška Gregorič, and, probably the same day, Valerija Šežon and Ivana Kraševac, were taken from the camp on a blue bus on the night of June 6, 1945, and murdered in the area of Stari Hrastnik, where they were thrown into one of the local mine shafts. Without any trial, the women were considered guilty only for their family ties, and perhaps some even fell victim to personal vendettas. Their fates have remained a secret for decades. Their families did not talk about this out of fear, pain, and social stigma.

The article highlights the importance of memory, truth, and justice for victims whose names were all but erased from collective memory. It presents not merely the fates of seven individual lives but also a symbol of wider events – violence against civilian population, ideological rifts, and long-lasting secrecy.